

TAR FERENC – DR. HAJNAL BÉLA

Nemzetiségek Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében, különös tekintettel a romákra

Szabolcs-Szatmár-Bereg megye gazdasági és társadalmi jellemzői alig írhatók le az országos átlagokkal, megyei összehasonlításban az élet majdnem minden területén szélső értékeket mutat. Az okok rendkívül szerteágazóak, de könnyen bizonyítható, hogy a földrajzi helyzetnek, a történelmi múltnak és a demográfiai adottságoknak meghatározó szerepe volt a megye sajátos helyzetének, gazdasági és társadalmi elmaradottságának kialakulásában. (Hajnal 1993)

Szabolcs-Szatmár-Bereg megye nemzetiségi összetétele majdnem homogén, mivel nem tartozik az etnikailag nagy változatosságot mutató területek közé. Ennek kialakulásában szerepe volt a II. világháború idején bekövetkezett zsidó (és részben cigány) származású emberek tízezreit érintő deportálásoknak, a háború vége felé a Szovjetunióba „málenkij robotra” elhurcolt több ezer embernek (körükben a német nevűek és nemzetiségűek felülreprezentáltak voltak), valamint az 1947-48-ban lezajlott magyar–csehszlovák lakosságcsereinek. A háborús események katonai és polgári veszteségének, a deportáltaknak, a hadifoglyoknak, az eltűnteknek, illetve külföldre távozottaknak a pontos száma nem állapítható meg, de mindezek lényeges népességszám-alakító és nemzetiségi összetételt befolyásoló tényezők voltak.

A szocializmus évtizedei alatt a cigányokat nem számítva néhány német (Rakamaz, Gávavencsellő, Mátészalka, Mérk, Vállaj, Zajta) és szlovák nemzetiségűek által is lakott településen kívül (Nyírtelek, Nagycserkesz, Kálmánháza, Nyíregyháza tanyabokrai) a megye nem rendelkezett jelentősebb kisebbségi csoportokkal. E két népcsoport első telepesei az 1700-as évek közepén, második felében érkeztek erre a területre.

A szomszédos Galíciából érkező zsidók első nagyobb csoportjainak itteni letelepedése is erre az időszakra esik, második nagyobb hullámuk az 1850-es évekig tartott. A Vereckei- és a Tatár-hágón átkelve természetes, hogy földrajzi elhelyezkedésükben Északkelet-Magyarországnak, így Szabolcs, Szatmár és Bereg vármegyéknek kitüntetett szerep jutott.

A 15. századtól Magyarországra érkező romák a 18–19. századtól kezdve beilleszkedési problémáik miatt folyamatosan nehéz időszakokat éltek át (Dupcsik 2009). A szocializmus sem hozta meg számukra a várt reményt (de foglalkoztatásuk a mainál lényegesen jobb volt), és a helyzet a rendszerváltással sem javult. Kijelenthető, hogy a romák a rendszerváltás vesztesei közé tartoznak. A 2008-ban kibontakozó gazdasági válság a romákkal szembeni előítéleteket és a szélsőséges megnyilvánulásokat még inkább felerősítette.

Szabolcs-Szatmár-Bereg megye lakónépességének nemzetiségi összetétele az elmúlt időszakban a népszámlálási adatok fényében egyre sokszínűbbé vált. Míg a megye lakónépessége csökkent, a hazai nemzetiségek (bolgár, cigány, romani és beás, görög, horvát, lengyel, német, örmény, román, ruszin, szerb, szlovák, szlovén, ukrán) (KSH

2013) száma és aránya egyaránt növekedett. A zsidó származásúak kérésüknek eleget téve nem alkotnak nemzeti kisebbséget. A felsorolt kisebbségek mindegyikéből élnek Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében, a legkevesebb szlovéntól (10 fő) a 45 ezret számláló cigány kisebbségig, összesen 51 ezren, a megye népességének 9,2%-át adva (1. táblázat). A megyében lakó nemzeti kisebbségek száma 2001 óta 75%-kal nőtt.

Az igen jelentős számú növekedés elsősorban a roma népesség számbeli gyarapodásának köszönhető, hiszen messze az ő arányuk a legjelentősebb a megyebeli hazai nemzetiségek között, 2001-ben mintegy 94%, 2011-ben is valamivel több mint 90%.

A többi nemzetiség lélekszámának és számarányának változása is igen érdekes képet mutat, hiszen mindegyik nemzetiség lélekszáma jelentősen emelkedett, sőt a ruszinoké megtízszereződött. Ez nem magyarázható a természetes szaporodással, hanem inkább a felmérési módszerek javulásával, illetve azzal, hogy a hazai nemzetiségek nagyobb számban vállalták identitásukat. A népszámlálás előtt és alatt a különböző nemzetiségi szervezetek és kisebbségi önkormányzatok igen aktív kampányt folytattak ennek érdekében, úgy látszik, nem eredménytelenül. Valószínűleg ennek tudható be a magát magyarnak valló népesség arányának csökkenése is, hiszen korábban azok a nemzetiségi csoportok, egyének, akik el akarták titkolni identitásukat, kézenfekvő módon magyarnak vallották magukat. Viszont ehhez kapcsolódik az a tény is, hogy a válaszolni nem kívánók száma több mint háromszorosára (20 455-ről, 65 834-re), míg aránya 3,5%-ról, 11,8%-ra nőtt.

1. táblázat

A nemzetiségi népesség száma, aránya, 2011

Nemzetiség	Nemzetiség	Anyanyelv	Családi, baráti körben használt nyelv	Elözőek alapján nemzetiséghez tartozik		
				alapján	fő	a népesség
						a 2001. évi százalékában
Bolgár	64	78	57	171	0,0	397,7
Cigány (romani, beás)	44 133	6 362	6 865	44 738	8,0	168,0
Görög	30	20	25	69	0,0	106,2
Horvát	14	9	6	24	0,0	150,0
Lengyel	114	36	43	131	0,0	195,5
Német	1 954	205	966	2 797	0,5	266,6
Örmény	85	20	16	97	0,0	323,3
Román	910	466	612	1 219	0,2	514,3
Ruszin	321	103	129	374	0,1	519,4
Szerb	29	16	20	47	0,0	204,3
Szlovák	255	60	82	297	0,1	88,4
Szlovén	7	4	5	10	0,0	16,1
Ukrán	1 075	626	748	1 461	0,3	201,2
<i>Hazai nemzetiséghez tartozó összesen</i>	<i>48 991</i>	<i>8 005</i>	<i>9 574</i>	<i>51 435</i>	<i>9,2</i>	<i>175,2</i>

Forrás: KSH 2013, 23. o.

A romák mellett németek, ukránok és románok élnek ezer főt meghaladó létszámban a megyében, akiknek a teljes népességen belüli aránya 0,2–0,5% közötti. Az ukránok egyharmada, a német és román nemzetiségűek egynegyede él Nyíregyházán. Száznál

több németet írtak össze Mátészalkán, Rakamazon, Mérken, Napkoron, Tiszanagyfaluban és Vállajon. A megyében ez utóbbi falu őrzi legjobban sváb jellegét, a német nemzetiségűek alkotják a község népességének 46%-át. Az asszimiláció felgyorsulásának eredményeként olyan ismert sváb településen, mint Gávavencsellő, alig maradt magát németnek valló személy (83 fő). Az ukránok főleg városlakók, a megyeszékhelyen kívül Kisvárdán, Nagyállóban és Záhonyban élnek a legtöbben, de Kisvárdán sem haladja meg a számuk a százat. A román nemzetiségűek Nyíregyházán kívül Mátészalkát és Csengert, valamint a határ menti falvakat preferálják (Csengersima, Jánkmajtis, Mérk, Pátyod). A többi nemzetiség megtelepedésénél területi jellegzetesség nem figyelhető meg. Az egyébhez sorolt nemzetiségek számát tekintve Nyírparasznya (107 fő) megelőz nemcsak minden községet, hanem Nyíregyházát nem számítva minden várost is.

Az utolsó előtti, 2001-es népszámlálás óta eltelt időben, hazánkban és így megyénkben is nagymértékben megnőtt az érdeklődés a roma népesség iránt. De nemcsak a figyelem nőtt meg, hanem a róluk szóló párbeszéd hangneme, stílusa, kifejezései is megváltoztak. Az elmúlt években számos negatív tendenciát lehetett észrevenni, például a cigány szó újbóli térnyerését a roma elnevezés kárára, vagy a mindennapi szóhasználatban a „cigánybűnözés” kifejezés elterjedését. Egyébként a nemzetiségek jogállásáról szóló 2011. évi CLXXIX. törvény a hivatalos kommunikációban a korábbi cigány elnevezést romára változtatta.

Írásunkban a Központi Statisztikai Hivatal által nyilvánosságra hozott (KSH 2011) és nyomtatásban is megjelent 2011. évi népszámlálás Szabolcs-Szatmár-Bereg megyére vonatkozó területi adataira (KSH 2013) támaszkodva próbálunk tendenciákat, folyamatokat, illetve állapotokat bemutatni, a megye nemzetiségeivel – elsősorban roma népességével – kapcsolatban. Az időbeli folyamatokkal kapcsolatos megállapításainkhoz a 2011-es adatokat a 2001-es népszámlálás adataival is összevetettük.

A népszámlálási adatok felmérési módszertana szerint a KSH táblázataiban a nemzetiséghez való tartozás a megkérdezettek önbevallásán alapul (KSH 2013). Továbbá a 2011-es népszámlálás kérdőíve lehetőséget ad arra, hogy ha valaki igényli, akkor egy második nemzetiséget is megjelölhet, feltéve, ha ennek szükségét érzi. Ezekre az ún. „érzékeny” adatokra nem kötelező a válaszadás, mint ahogy nem kötelező a válaszadás az anyanyelvre, a szűkebb környezetében használt nyelvre, vallására és a tartós betegségekre vonatkozó kérdésekre sem (KSH 2011). Az önbevallásos módszer azonban torzítja a valóságot, hiszen az aktuális társadalmi, politikai környezet nagymértékben befolyásolja egyrészt a válaszadási kedvet, másrészt azt, hogy a nemzetiségek egyáltalán fel merjék vállalni identitásukat.

A romák számának felmérésére az önbevalláson kívül van egy másik módszer is, ami abból indul ki, hogy kit minősít romának annak nem roma környezte. E szociál-konstruktivista definíciót és módszert Kemény István használta cigányösszeírásai alkalmával, legutóbb 1993-ban és 2003-ban. A 2003. évi felmérésben csak 1%-os reprezentatív minta kiválasztására volt Keményéknek módjuk. A pontosságot egy másik tényező is korlátozta. Az 1993. évi felmérésben a minta elkészítésénél az 1992. évi iskolastatisztikát használták fel annak megállapítására, hogy az ország községei közül, illetőleg a városok választási körzetei közül melyikben lakik nagyon sok, közepesen sok, kevés roma vagy egyetlenegy sem. 2003-ban ilyen iskolastatisztika már nem létezett. Ennek pótlására a 2001. évi népszámlálás cigány nemzetiségi hovatartozásra vonatkozó

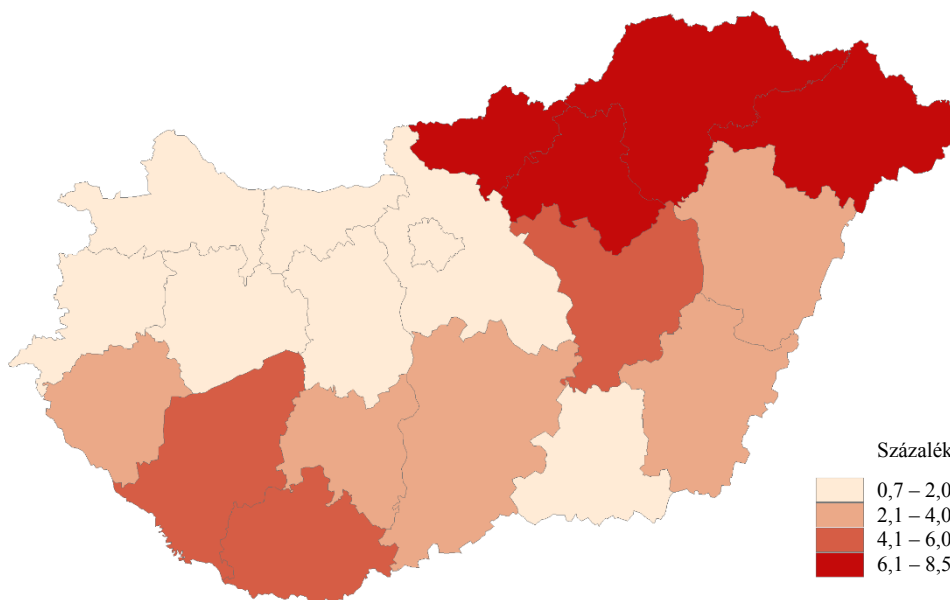
adatait használták fel (Kemény–Jankó–Lengyel 2004). Számításaikból kiindulva 2003 elejére 540 800 fős cigány népességgel kalkulálnak az ország egészére. Felmérésüket 10, illetve 5%-os hibahatárral közölték.

Szabolcs-Szatmár-Bereg megye lakónépessége a 2011. évi népszámlálás alkalmával 559 272 fő volt, amely összevetve a 2001. évi adatokkal mintegy 4%-os csökkenést mutat, a megye lakónépessége 2001 és 2011 között 22 984 fővel lett kevesebb. Ennek a tendenciának az okozója egyrészt a természetes fogyás, amely a vizsgált időszakra elérte a megyét is, valamennyivel több mint 5000 gyermekkel született kevesebb, mint amennyivel kompenzálni lehetett volna a halálozások okozta csökkenést. A lélekszám csökkenésének másik összetevője a vándorlásból adódó fogyás. Míg 1990 és 2001 között a megye vándorlási nyereséget, addig 2001 és 2011 között vándorlási veszteséget volt kénytelen elkönyvelni. Ez utóbbi tendencia nem újdonság a megye számára, hiszen a megye lakói a rendszerváltás előtti évtizedekben tízezrekben mérhető számban vándoroltak el és telepedtek le Budapesten, valamint az ország más megyéiben (KSH 2013, Hajnal 2002).

A roma népesség lélekszáma és számaránya is megnőtt a 2001 és 2011 közötti időszakban, 2001-ben a magukat romának vallók száma 25 612 fő volt, az akkori népesség 4,4%-a. A 2011-es összeírás során már 44 738 fő vallotta magát roma nemzetiségűnek, a megye lakónépességének 8,0%-a (1. ábra). A magyarországi cigányok hagyományosan Észak-Magyarországon, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében, a Közép-Tisza és a Dráva mentén élnek legnagyobb arányban. Az elmúlt 10–15 évben új migrációs trend figyelhető meg, a romák (foglalkoztatási gondjaik enyhítésére) egyre többen Budapestre költöznek (Hablicsek 2007).

1. ábra

A roma népesség aránya megyénként 2011-ben

Forrás: KSH 2011.

A nemzetiségek számának és arányának ilyen méretű gyarapodása kizárólag a természetes szaporodással nem magyarázható. Az, hogy egy populáció 10 éven belül népesszámát közel megduplázza, a demográfiai folyamatokat ismerve kizárt. Természetesen ezeknek az adatoknak a kialakulását elősegíthették migrációs folyamatok, azonban ilyen mértékű roma bevándorlás a megyébe nem történt. Ez felvetné továbbá azt a kérdést is, hogy ez a feltételezett roma népesség vajon honnan érkezhett, tehát vagy más megyék, vagy más országok statisztikáiból, összeírásaiból hiányoznának.

A 2011-es népszámlálást megelőzően a hazai kisebbségi szervezetek, önkormányzatok igen aktív kampányt folytattak annak érdekében, hogy az adott nemzetiséghez tartozó személyek minél nagyobb mértékben vallják meg a számlálás során identitásukat. Ehhez a kampányhoz kapcsolódva javasolta az *Idetartozunk! – Népszámlálás, 2011* kampány főkoordinátora, hogy a nemzetiségekhez tartozó állampolgárokat, ha lehetséges, az adott nemzetiséghez tartozó számlálóbiztosok írják össze (MTI 2011).

Mind a romák, mind a magyarországi összes többi nemzetiség esetében a mért, illetve a becsült és a valós adatok között nagy eltérések vannak. Ennek magyarázata igen sokrétű, fakadhatnak az eltérések például a népszámlálással kapcsolatos pontatlan tájékoztatásból, az aktuális magyarországi közhangulatból, de eredhetnek negatív történelmi tapasztalatokból, amelyekkel kapcsolatban már generációk óta rögzült a kisebbségek magatartása. Az adatfelvételt befolyásolja, ha a megkérdezett valamilyen oknál fogva a kérdezőbiztos személye, nemzetisége, modora, viselkedése miatt nem hajlandó őszintén válaszolni.

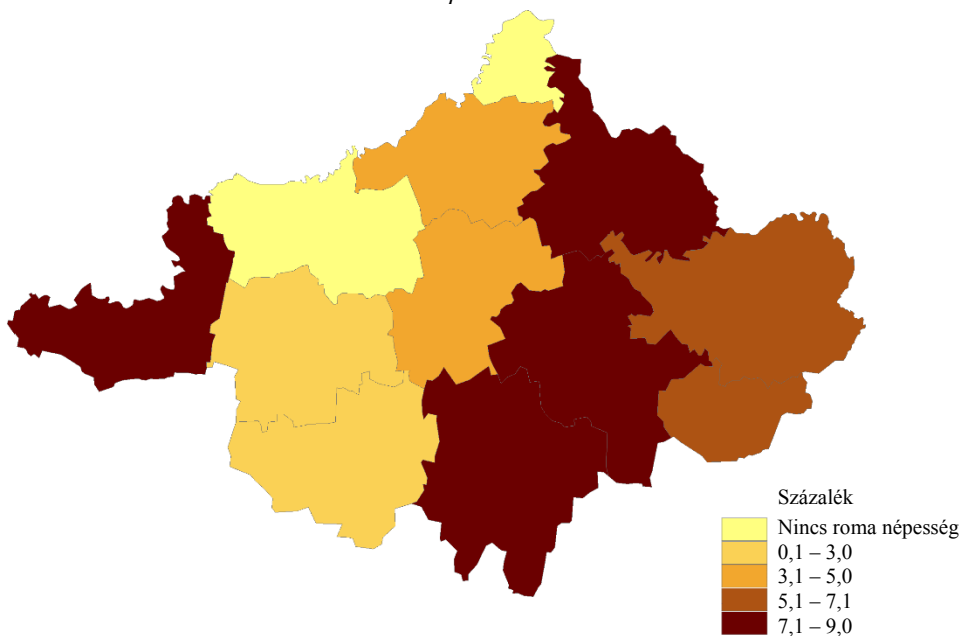
Sokszor az adatszolgáltató állampolgár nincs azzal tisztában, hogy adatai titkosak, és arra is lehetősége van, hogy több identitást is megnevezhet. A felmérés pontosságát csökkenti az is, ha a rádióban, televízióban, nyomtatott sajtóban, interneten, tömegrendezvényeken és ezzel párhuzamosan a mindennapokban negatív megnyilvánulások, vélemények erősödnek meg az adott kisebbségekkel kapcsolatban. Ez természetesen nemcsak a roma népesség népszámláláshoz való viszonyát módosíthatja, hanem a szlovák, a román, a szerb, az ukrán államokhoz fűződő kapcsolatok javulása, illetve romlása komolyan befolyásolhatja az adott nemzetiségek válaszadási kedvét. Szintén komoly problémákat vetnek fel az esetlegesen megjelenő negatív történelmi tapasztalatok, amelyek hol látványosabban, hol lappangva, de megjelennek a nemzetiségek és a hivatalos szervek kapcsolatában. Ilyen negatív történelmi tapasztalatok például a nemzetiségek emlékezetében a zsidó és roma holokauszt, a II. világháború után a magyarországi németek kitelepítése, a szintén ugyanebben az időszakban lezajló csehszlovák–magyar lakosságcsere vagy a Kádár-rendszer adminisztratív intézkedései. Növelheti a pontatlanságot az is, hogy személy szerint maga a népszámláló biztos nem tudja elnyerni az állampolgárok bizalmát. Emiatt is volt fontos az, hogy minél több – esetünkben roma – kisebbséghez tartozó népszámláló biztos legyen a felmérést végző emberek között. Azonban az ez ügyben történő döntés – történetesen a számlálóbiztosok személyének kiválasztása – nem a KSH hatásköre, hanem az adott település jegyzőjéé, ebben az esetben a KSH csak ajánlással élhetett (MTI 2011). A 2011-es népszámlálás során a több mint 40 ezer számlálóbiztos közül csak mintegy 800 fő volt roma származású, ami a fenti pontatlanságokat tovább konzerválhatja, de a kampány még így is alapvetően sikeres volt. Országos szinten a magukat romának valló emberek száma a

2001-es mintegy 190 000 létszámhoz képest mintegy 65%-kal nőtt, 2011-ben meghaladta a 315 000 főt, amivel közelebb kerültünk a reális adatokhoz, de még mindig elmarad a becsült, 6–800 000-es létszámtól (Minimumplusz 2013).

Az önbevallás elvileg legitim és az igazságot jól körülírja, de tudjuk, hogy a cigány lakosság főleg képzettsége, tájékozatlansága miatt nagyon is befolyásolható (sőt sokan el is várják, hogy környezetük segítsen a nemzetiségük kiválasztásában). E sorok írója (H. B.) jól emlékszik arra a két szomszédos településre (Ófehértó és Kántorjánosi), ahol 2001-ben két agilis cigány vezető milyen erős, egymással ellentétes kampányt fejtett ki településén annak érdekében, hogy az ott lakók vállalják, illetve ne vállalják cigányságukat. Így a hasonló települések, hasonló nemzetiségi összetétellel a népszámlálás adataiban mégis igen nagy különbségeket mutatnak.

2. ábra

A roma népesség aránya kistérségenként, a lakónépességhez viszonyítva a 2001-es népszámlálás szerint

A megyei adatok bemutatása után, de még a település szintű adatok elemzése előtt jó lehetőséget nyújtanak a kistérségi adatok a megyei összkép árnyalására. Természetesen jó elemzési feltételeket biztosítatnának a járási adatok, de ezek a közigazgatási egységek csak 2013-tól kezdték meg tevékenységüket, így a 2001-es adatokkal összevetni túlságosan időigényes lenne. Emiatt is kézenfekvő a kistérségi adatok összehasonlítása, amelyek mind 2001-ben, mind 2011-ben rendelkeznek használható adatsorokkal. De azt is hozzá kell tenni, hogy ezeknek az egységeknek az összevetése sem problémamentes, mivel 2001 óta a kistérségi beosztás is módosult, hiszen létrejött az Ibrány–Nagyhalászi valamint a Záhonyi kistérség. 2011-ben a megye területe 12 kistérségre volt felosztva, ám azt mindenképpen előre kell bocsátani, hogy ezeknek a területe és a népessége sem

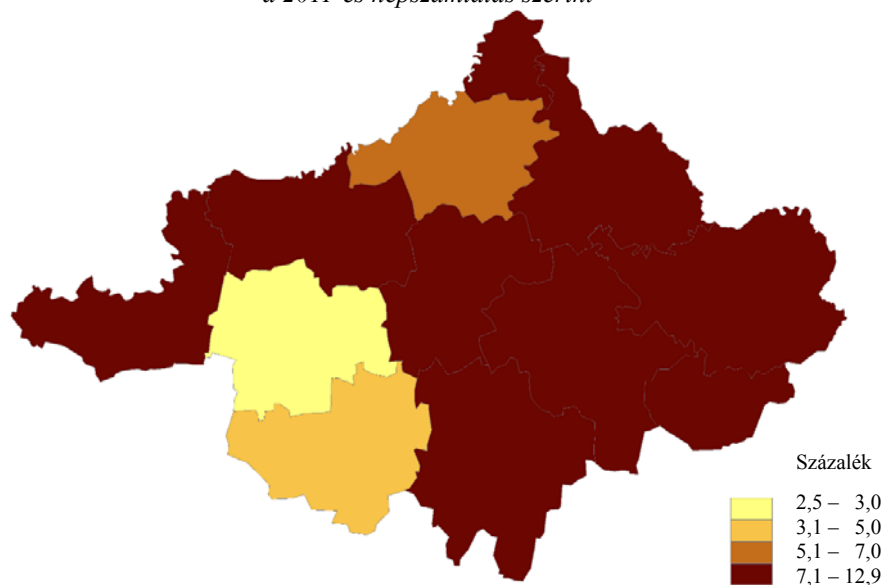
egyenletes eloszlású. A Nyíregyházai kistérség a legnépesebb (több mint 140 000 fő), míg a legkisebb népességű a Csengeri kistérség (13,5 ezer fő), de ezek mellett is vannak az átlagtól (kb. 46 000 fő/kistérség) jelentős eltérések.

A 2001-es népszámlálás szerint a megye kistérségei közül a roma népesség aránya a Nyírbátori és a Vásárosnaményi kistérségben volt a legmagasabb, mindkét területen az önbevalláson alapuló felmérés szerint 8%-ot is meghaladta. Nem sokban maradt el adataiban ettől a Mátészalkai és a Tiszavasvári kistérség. Igen alacsony, 2% körüli értékkel rendelkezett a megyeszékhely és környéke, a Nyíregyházai és a Nagykállói kistérség. Ezeket az adatokat természetesen csak komoly fenntartásokkal lehetett kezelni, így ezek az adatok igazából a roma népességnek nem a számáról, hanem inkább hozzávetőleges eloszlásáról adhattak képet (feltételezve azt, hogy ahol több roma él, ott többen is vallják magukat romának) (2. ábra).

A 2011-es adatok már jóval árnyaltabb képet mutatnak. Bár erre a nemzetiségre vonatkozó kérdésekre a választ a korábbiaknál többen tagadták meg, mégis ugrásszerűen nőtt a magukat romának vallók száma mindegyik kistérségben. A Baktalórántházai (10,0%), a Csengeri (12,6%), a Fehérgyarmati kistérségekben (12,3%) több mint megkétszereződött, de a többi kistérségben is számottevően nőtt a magukat romának vallók aránya. Érdekes tény, hogy amíg a 2001-es összeírás során a legmagasabb értékeket a Nyírbátori és a Vásárosnaményi kistérség, valamint a Mátészalkai és a Tiszavasvári kistérség produkálta, addig a 2011-es népszámlálás során felzárkózott melléjük, sőt néhány esetben még meg is haladta értékeiket a Fehérgyarmati, valamint a Záhonyi kistérség (11,3% és 12,8% közötti értékek). A legalacsonyabb értékekkel továbbra is a Nyíregyházai (2,5%), és a Nagykállói kistérségek (3, 1%) rendelkeznek, de szintén alacsony értékű a Kisvárdai kistérség (6,1%) (3. ábra).

3. ábra

A roma népesség aránya kistérségenként, a lakónépességhez viszonyítva a 2011-es népszámlálás szerint

Komoly kérdésként merülhet fel ezek után az, hogy ilyen jelentős létszám- és arányszám-növekedéssel mekkora mértékben sikerült a valóságnak megfelelő adatok közelébe kerülni. A két népszámlálás eredményei alapján egyértelműen megállapítható, hogy Szabolcs-Szatmár-Bereg megye kistérségei közül elsősorban a keleti (a szatmári, a beregi, a dél-nyírségi), valamint a megye Tisza-parti területein van jelentős lélekszámban a roma népesség.

A valós adatok, vagy legalábbis a valós adatokat minél jobban megközelítő adatok feltérképezése mindenképpen településszintű kutatásokat kíván meg. Ilyen típusú kutatást végzett a térséget vizsgálva 2010-2011 során Pásztor István Zoltán. PhD-munkájának (Pásztor 2013) készítése során az északkelet-magyarországi térség roma népességének lélekszámát is kutatta, a helyi önkormányzatok, kisebbségi önkormányzatok és más helyi szervek segítségével. Az általa publikált, saját gyűjtésű adatok a roma népesség elhelyezkedésével kapcsolatban hasonló képet mutatnak a 2011-es népszámlálási adatokkal kistérségi szinten, de az általa publikált térkép a roma népesség arányát jóval magasabbra becsüli. A települési önkormányzatok által nyújtott információk azért is mutathatnak magasabb értékeket, mert ebben az esetben arra válaszoltak, hogy kit tart a környezete romának, ami mindenképpen magasabb értéket ad, mint ahányan magukat minősítik annak. A kisebbségi önkormányzatok becsléseinek esetlegesen túlzó értékei pedig fakadhatnak abból, hogy egy kisebbség mindig is törekszik a valós létszámánál nagyobbakat mutatni magát, illetve a kisebbségi önkormányzatok finanszírozása is nagyban függ az adott kisebbség lélekszámától.

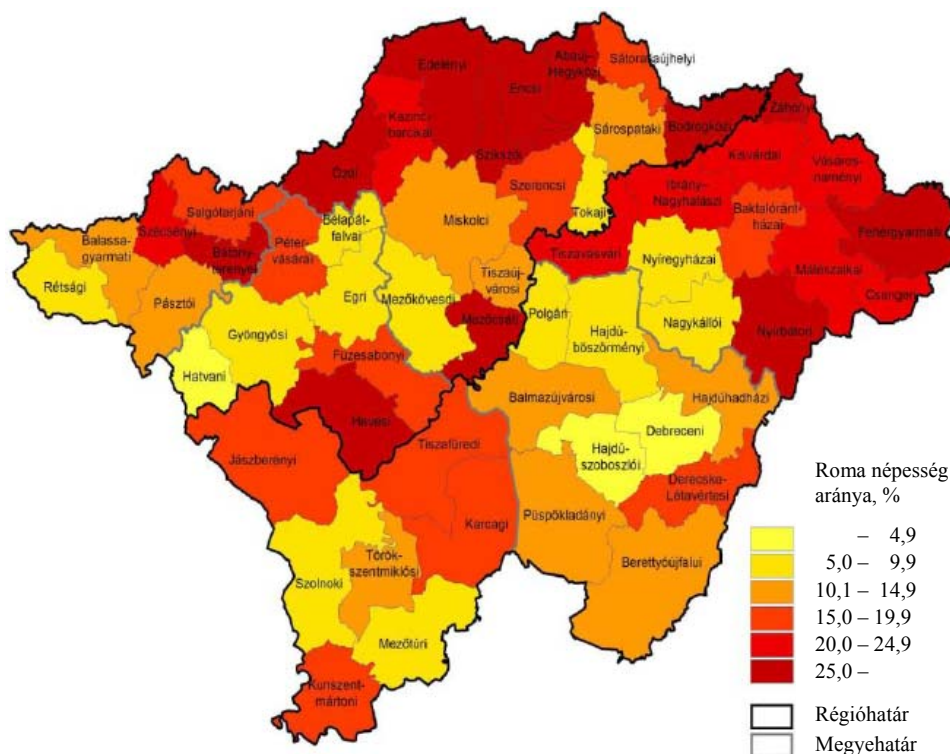
A kutatás eredményei a népszámlálás önbevalláson alapuló eredményeihez képest jóval magasabb lélekszámot, arányszámot valószínűsítenek, a népszámlálás adatainak legalább kétszeresét, de egyes kistérségekben ennek akár háromszorosa is lehet a romák lélekszáma, aránya. A három legmagasabb értékkel, 25% fölötti mutatóval rendelkeznek, a Fehérgyarmati, a Nyírbátori és a Záhonyi kistérség. Ezek nem mondanak ellent a népszámlálás által rögzített adatoknak, hiszen a 2011-es összeírás adatai szerint is igen magas ezekben a körzetekben a roma népesség aránya. A kistérségek többségében szintén legalább 20%-os a romák aránya. Összesen három kistérségben alacsonyabb ennél az arányszám, a Baktalórántházai kistérségben 15–20% közötti, míg a Nagykállói és a Nyíregyházai kistérségben 5–10% közötti a roma lakosság aránya (4. ábra).

Látható, a két mérés alapvetően ugyanazokat a tendenciákat hívja fel a figyelmet, hiszen mind a kettő (kis eltérésekkel) ugyanazokat a térségeket jelöli meg a romapolitika számára.

A mérések közötti különbségek pedig a helyzetről való továbbgondolkodásra kell, hogy készítsék a döntéshozóinkat, hiszen egy kisebbség, amely ilyen arányban él a hivatalos szervek előtt „elrejtőzve” egy magát demokratikusnak nevező társadalomban, mindenképpen vizsgálendő. Egyáltalán nem mindegy, hogy azért vallja magát valaki „nem romának”, mert már az asszimiláció útjára lépett, vagy pedig azért mert egyszerűen fél a többségtől. Természetesen a két véglet között még számos egyéb magyarázat elképzelhető.

4. ábra

A roma népesség Északkelet-Magyarország kistérségeiben Pásztor István Zoltán kutatásai szerint, 2001–2011

Szabolcs-Szatmár-Bereg megye területén 229 település található, ebből 1 megyei jogú város, 26 pedig városi ranggal rendelkező település. A 2011-es népszámlálás adatai szerint a megye 559 212 fős összlakosságából 304 212 fő, az összlakosság több mint 54%-a él ezen a 27 településen. Ennek több mint harmada él a megyeszékhelyen, Nyíregyházán, mintegy 119 000 fő, az összlakosság 21,2%-a. A megye egyéb városaiban élők többsége, több mint 110 000 ember a 10 000 főnél kisebb lélekszámú városokban lakik.

A megye települései közül 202 település községi jogállással rendelkezik. Ezeken a településeken él a megye lakosságának több mint 45%-a, 255 060 fő. Ennek a népességnek majdnem kétharmada, több mint 160 000 ember az 1500 főnél népesebb községek lakója.

Egyáltalán nem meglepő, hogy a roma lakosság nagyobb része falvakban lakik. Napjainkban a megyei roma népesség (44 738 fő) mindössze 37,2%-a él a megye városaiban, míg a többsége, 62,8%-a községi jogállású településeken. Ugyanezek az adatok a 2001-es népszámlálás eredményeit nézve hasonló értékeket mutatnak. A megye ekkori, magát romának valló lakosságának (26 628 fő) mintegy 33%-a lakott a megye

városaikban, tehát tíz év alatt mintegy 4 százalékpontos arányszám növekedést figyelhetünk meg.

Míg a megye lakosságának több mint 21%-a él a megyeszékhelyen, addig a megye magát romának valló lakosságának mindössze 1,8%-a, alig több mint 2200 fő. Ez az érték 2001-ben kevesebb mint 1,0% volt. A megye város lakó roma népességének háromnegyede, a 15 000 fő, vagy annál kisebb városokban él. A roma népesség száma, aránya annál kisebb, minél nagyobb népességű városokat vizsgálunk. A megye városaikban a roma népesség átlagos értéke a 2011-es népszámlálási adatok szerint 5,5%. Részarányuk az 1000–5000 és 10 000–15 000 fő közötti városokban a legmagasabb, több mint 9%. A romák aránya Baktalórántházán a legmagasabb (26%) de meghaladja a 20%-ot Nagyecsedén és Nyírmadán, a 15%-ot Nyírbátorban, Ibrányban és Tiszavasváriban.

A megye községeit vizsgálva ennyire már nem egyszerű törvényszerűségeket észrevennünk. A falvakban élő, magukat romának valló mintegy 28 000 fő népesség, elsősorban az 1500–1999 és a 2000–2999 közötti lélekszámú településeken található meg a legnagyobb számban. Ezekben a településeken majdnem 15 000-en élnek a romák közül, ami a falvakban élő romák több mint fele. A roma népesség aránya a falvakban átlagosan 8%.

A roma népesség aránya a városokban a rendszerváltás után megnövekedett. Ez elsősorban azzal függ össze, hogy a falvakban a hagyományosan sok embert foglalkoztató termelőszövetkezetek nagy része tönkrement, feloszlott, átalakult, és ennek következményeként nem tartották már igényt a korábbi, jórészt képzetlen mezőgazdasági munkaerőre. Az útra kelő roma lakosság nem feltétlenül talált munkalehetőséget a városokban sem. Azonban lélekszámuk a városokban nemcsak emiatt növekedett, hanem azért is, mert a városok száma is megnőtt az utóbbi években. Csak a 2001 és 2011 közötti időszakban, a megyében nyolc új várost (Balkány, Demecser, Kemece, Mándok, Nyírlugos, Nyírmada, Nyírtelek, Vaja) avattak, ezzel több mint 35 000 fővel gyarapodott a város lakók száma, és a településeken élő roma lakosság is a város lakók csoportját gyarapítja. Tehát a roma lakosság város lakóvá válása sokszor nem valós társadalmi, gazdasági, migrációs folyamat eredménye, hanem egyszerű adminisztrációs intézkedésé.

A fenti adatokat áttekintve két fontos információ mindenképpen nagyobb figyelmet kell, hogy kapjon. Az egyik az, hogy a megyében a város lakó lakosság aránya az országos átlag alatt van, valamint az, hogy a roma népesség majdnem kétharmada a megye községeiben él. Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében – mint ahogy a többiben is – a roma népesség társadalmi és gazdasági problémáinak megoldása nem lehetséges a falvak, községek társadalmi és gazdasági problémáinak megoldása nélkül, hiszen a falvak és a roma népesség problémái nagymértékben összekapcsolódnak. Ezek a problémák elsősorban ezen térségek periferikus vagy szemiperiferikus helyzetéből, a határ menti fekvéséből adódnak (Pásztor 2013). Ezeknek egyenes következménye a rossz infrastruktúra (mind a humán, mind a vonalas), a magas munkanélküliség, a képzett munkaerő elvándorlása, valamint a területi és etnikai szegregáció.

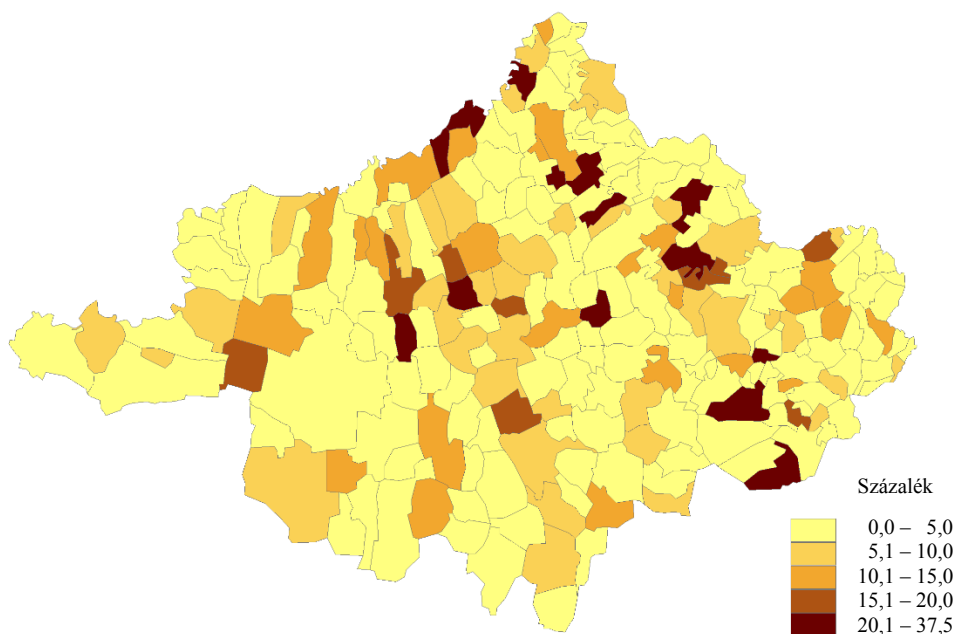
A megye településszintű adatai még inkább árnyalhatják az eddig felvázolt képet. A megyében a 2001-es népszámlálás során összesen 228 település volt található, mivel ekkor még nem rendelkezett önkormányzattal Szorgalmatos települése, amely 2002-ben vált el Tiszavasváritól. A 228 településből 38 település esetében nem írtak össze, illetve

NEMZETISÉGEK SZABOLCS-SZATMÁR-BEREG MEGYÉBEN, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A ROMÁKRA 501

nem élt magát romának valló ember a településen. A legkisebb arányú (5% alatti) roma népességgel rendelkező települések száma ekkor 96 volt. Elhelyezkedésüket tekintve elsősorban a megye nyugati, zömében szabolcsi területein találhatóak, de a beregi és szatmári területek felé eső részein már megnő a roma lakosság aránya. Az egykori Szatmár és Bereg megyék területén is találhatóak 5% alatti roma lakosságaránnyal rendelkező települések, például a Vásárosnamény–Barabás vonal, a szatmári 491-es út mentén, valamint néhány Csenger és környékén lévő település. Magas arányú, esetünkben 20% fölötti, magát romának valló népességgel 2001-ben összesen 13 település (Aranyosapáti, Csaholc, Nyírmihálydi, Nyírpilis, Olcsva, Rápolc, Rohod, Szamostatárfalva, Tiszabездéd, Tizsakerecseny, Túrricse, Tuzsér, és Uszka) rendelkezett, a cigányok által is lakott települések kevesebb mint 10%-a. Ezek mindegyike a megye keleti területein, Nyírbátor környékén, a Szatmári-síkság keleti területein, a Beregi-Tiszahát északi részén, valamint Záhony környékén találhatóak. A megye nyugati területein legmagasabb értékkel Nagycserkesz rendelkezett, ahol 15%-ot is meghaladta a roma népesség aránya (5. ábra).

5. ábra

A roma népesség aránya településenként, a 2001-es népszámlálás szerint

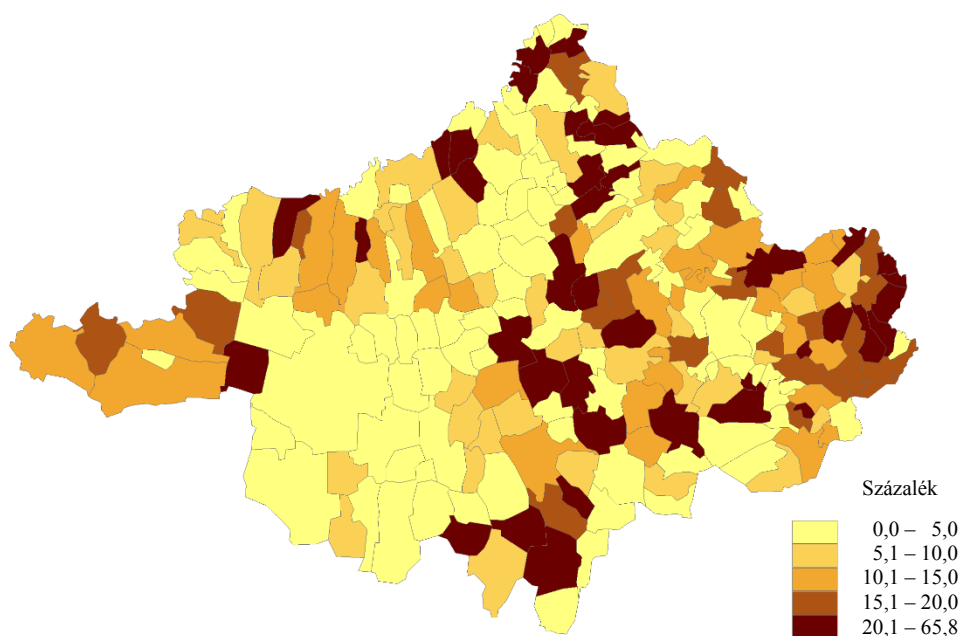

A 2011-es népszámlálás adatai a valóságos adatokhoz jóval közelebb állnak. Az ekkor már 229 településen végzett összeírás során a roma népesség számával kapcsolatban 23 település esetében nem írtak össze, illetve nem élt magát romának valló ember a településen. A legkisebb roma lakossággal, 5% alatti értékkel összesen 61 település rendelkezik, ami a korábbi, 2001-es adat mintegy kétharmada. Ezek a települések továbbra is a megye nyugati, szabolcsi területein található, de Tiszavasvári környékén, valamint a Rétköz területén már a 10–15% közötti értékek a leggyakoribbak. Továbbra is

alacsony értékeket mértek Fehérgyarmat és környékén, illetve a Szatmári-síkság déli, határ menti területein. A magas, 20% fölötti értékekkel rendelkező települések száma 39-re, majdnem háromszorosára emelkedett. Elhelyezkedésüket tekintve sokkal markánsabban rajzolódnak ki a roma lakosság által sűrűn lakott térségek, különösen Nyírbátor és Mátészalka körüli települések, a Szatmári-síkság keleti része a beregi Tiszahát északi része, valamint Záhony környéke. Nagyon magas, 30% fölötti értéket 14 településen mértek (Aranyosapáti, Csaholc, Darnó, Kántorjánosi, Kispalád, Magosliget, Nyírmihálydi, Nyírpilis, Szamos-tatárfalva, Tizsakerecseny, Tiszavid, Tisztaberek, Tuzsér, Uszka). Ebből a 14 településből 8-nak a 2001-es népszámlálás szerint kiugróan magas roma arányszámmal rendelkező települések listáján is szerepelt a neve (6. ábra).

6. ábra

A roma népesség aránya településenként, a 2011-es népszámlálás szerint

A fenti adatok egyértelműen bizonyítják, hogy a cigány lakosság magas aránya az adott települések demográfiai mutatóit is jelentős arányban eltorzítja. Különösen igaz ez az élettársi kapcsolatban élők, a 6 és annál több személlyel élő háztartások és a komfort nélküli lakások arányát tekintve. A cigánylakta települések közül is kiemelkedik Nyírpilis, ahol a 21. századi európai életkörülmények nyomait még nagyjátóval sem lehet megtalálni. A demográfiai mutatók egyike-másika még a táblázatban szereplő településeknél is rosszabb Darnón, Magosligeten, Beszterecen, Kispaládon, Piricsén, Rápolton és Tiszarádon (2. táblázat).

2. táblázat

A népesség egyharmadát meghaladó cigány nemzetiségű települések néhány demográfiai mutatója

Település	Népesség	Cigányok aránya, %	Az élettársi kapcsolatok aránya a házaspári és élettársi kapcsolatokból, %	A 6 és annál több személyvel élő háztartások aránya, %	Száz családra jutó gyermekek száma	Száz lakott lakásra és lakott üdülőre jutó lakó	Komfort nélküli lakások aránya, %	Egyszobás lakások aránya, %
Nyírpilis	812	65,8	59,2	19,1	228	421	41,5	16,1
Uszka	394	53,0	32,1	15,3	184	415	38,2	13,6
Tiszavid	499	41,5	32,8	9,3	147	339	27,4	10,5
Aranyosapáti	1997	38,6	24,9	8,4	153	324	20,6	6,1
Nyírmihálydi	2142	38,3	35,0	11,6	176	352	21,8	21,0
Csaholc	546	36,8	22,7	6,6	141	329	28,7	12,4
Tuzsér	3318	36,6	23,7	10,2	152	345	17,3	5,4
Kántorjánosi	2152	36,3	18,4	5,0	122	291	24,2	13,9
Szamosatárfalva	302	34,1	31,1	5,6	124	277	28,8	13,6
<i>Megyei átlag</i>	<i>1263^{a)}</i>	<i>8,0</i>	<i>14,8</i>	<i>3,7</i>	<i>118</i>	<i>274</i>	<i>11,1</i>	<i>7,9</i>

a) Községi átlag.

Forrás: KSH 2013.

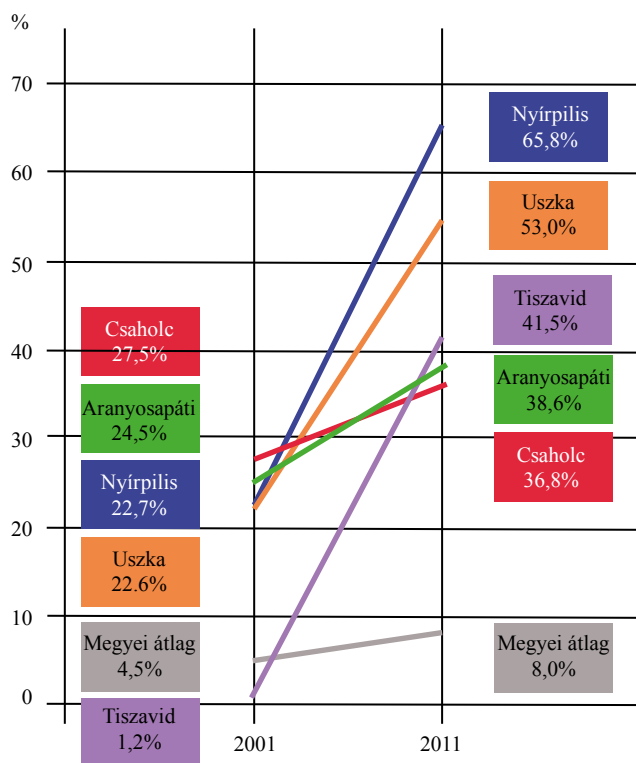
Szabolcs-Szatmár-Bereg megye központi része, valamint a Nyírség északi területeinek kivételével mindenütt számottevő roma lakossággal kell számolni az elkövetkező években, évtizedekben, ami nemcsak településeken belüli szegregációt, hanem egyes tájegységek etnikai gettóvá, szegregátummá válását eredményezheti. Ez pedig hosszú távon egyre nagyobb mértékben befolyásolja a térségek és a megye foglalkoztatottsági, iskolázottsági, egészségügyi, termékenységi helyzetét, arányszámait, hiszen a roma népesség relatíve magas arányának további növekedése várható.

A 2011-es népszámlálás adatai segítségével sikerült a megyei roma lakosság lélekszámáról, elhelyezkedéséről, eloszlásáról lényegesen pontosabb képet adni, mint a tíz évvel korábbi népszámlálás során. A roma népességgel kapcsolatos számsorok egyértelműen megmutatták, hogy melyek azok a települések, térségek, járások, amelyeknek a mainál lényegesen nagyobb figyelmet kell fordítaniuk a roma lakosság életkörülményeire, oktatására, integrálására, illetve előre lehet tervezni, hogy hol, milyen és mekkora anyagi, társadalmi és szellemi segítség kellene az ott élők számára a későbbiekben. Különösen a szatmári, a beregi és a dél-nyírségi térségek egyes településcsoportjaiban, ahol a már elindult a gettósodás folyamatának megállítása igényel majd országos odafigyelést és összefogást. Világosan látható az is, hogy a roma népesség sorsa szorosan összekapcsolódik a nekik többségében otthont adó falvakkal, így a települések és lakosainak helyzetének javítása csakis együtt képzelhető el (7. ábra). Hangsúlyozni kell továbbá azt is, hogy a roma népesség népszámlálásokon mért száma, a

becsült száma, valamint az egyéb módszerekkel meghatározott lélekszáma között még mindig igen nagy eltérés tapasztalható, ami mindenképpen aggasztó, hiszen a roma és a nem roma kisebbségek ilyen mértékű rejtőzködése komoly társadalmi, gazdasági és etnikai konfliktusok meglétére utal (Tar–Hajnal 2014).

7. ábra

*A roma népesség arányának változása
a legmagasabb arányszámmal rendelkező településeken*

IRODALOM

- Dupcsik Csaba (2009): *A magyarországi cigányság története* Osiris Kiadó, Budapest.
- Hablicsek László (2007): Kísérleti számítások a roma lakosság területi jellemzőinek alakulására és 2021-ig történő előrebecslésére *Demográfia* 50 (1): 7–48.
- Hajnal Béla (1993): Regionális demográfiai folyamatok *Magyar Szemle* 2 (10): 1034–1045.
- Hajnal Béla (2002): A 2001. évi népszámlálás főbb eredményei *Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle* 37 (1): 49–63.
- Kemény István – Janky Béla – Lengyel Gabriella (2004): *A magyarországi cigányság, 1971-2003* Gondolat Kiadó, Budapest.
- KSH (2011): www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepsz2011/nepsz_03_16_2011.pdf
- KSH (2013): *2011. évi népszámlálás 3. Területi adatok 3.16. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye* Központi Statisztikai Hivatal, Debrecen.
- Minimumplusz (2013): *Sikeressé vált a roma népszámlálási kampány* <http://www.minimumplusz.hu/2013/03/29/sikeress-volt-a-roma-nepszamlalasi-kampany/> (letöltve 2014. augusztus).
- MTI (2011): *Kampány-főkoordinátor: A nemzetiségeket nemzetiségiük írják össze* <http://www.sokszinumagyarorszag.hu/hirek/mti---nepszamlalas---kampany-fokoordinator-a-nemzetisegeket-nemzetisegiuk-irjak>. (letöltve 2011. szeptember)

NEMZETISÉGEK SZABOLCS-SZATMÁR-BEREG MEGYÉBEN, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A ROMÁKRA 505

Pásztor István Zoltán (2013): *Társadalomföldrajzi vizsgálatok az északkelet-magyarországi cigányság körében (Létszámváltozások, önkormányzatiság, kisebbségi választások)* Doktori (PhD) értekezés. Debrecen.

Tar Ferenc – Hajnal Béla (2014): Romák a népszámlálás tükrében *Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle* 49 (1): 74–86.

Kulcsszavak: Szabolcs-Szatmár-Bereg, kisebbségek, népszámlálás, romák, lélekszám.

Resume

The present paper details the change in the composition of nationalities in Szabolcs-Szatmár-Bereg county on the basis of latest population censuses. The authors give a short historical background that formed the present composition of nationalities of the county. It was a must to mention problems of data registrations, as in Hungary declaration of nationality belonging is voluntary. Roma population of the county has been devoted a separate, detailed section. In Szabolcs-Szatmár-Bereg county Romas represent the highest proportion within the county just like within the country. Population census data of 2001 and 2011 show significant difference in regard to their number, which is partly due to the high number of natural increase, and to their attitude in the population censuses. The change in Roma population number was examined at micro-regional and settlement level, and comparison has been made to other surveys based on estimation.

TÁRSFOLYÓIRATOK TARTALMA

Statisztikai Szemle

2014. augusztus–szeptember

Tanulmányok

Felzárkóztak az árak és lemaradtak a bérek? – Tévhitek, tények és közgazdasági összefüggések – *Oblath Gábor*
Rendszertelen idősorok modellezése spline-interpolációval – *Rappai Gábor*

Gyógyszerek terjedésének vizsgálata Cox-regresszióval – *Keresztúri Judit Lilla – Lublós Ágnes*
– *Benedek Gábor*

Műhely

Energiaszegénység Magyarországon – *Fülöp Orsolya – Lehoczki-Krsjak Adrienn*

A kéziratok elemi formai és szerkezeti követelményei

Aki ír, az műve minden jellemzőjéhez a nevét adja. A Területi Statisztika csak azokat a kéziratokat vizsgálja tartalmi szempontból, amelyek megfelelnek az alábbiaknak:

1. A kéziratokat e-mailhez csatolva kell beküldeni. Méretük legfeljebb 6 Mb lehet.
2. A kéziratok Office Word szövegszerkesztővel készüljenek. A fájlnevében ne a Területi Statisztika legyen, hanem a cím egy szava és a szerző neve.
3. A kéziratot oldalszámozni szükséges. A táblázatokat és az ábrákat (nálunk a térkép is ábra) külön-külön kell sorszámozni. A táblázatokat és az ábrákat el kell helyezni a szövegben, de számítani kell rá, hogy a tördeléskor elmozdulhatnak.
4. Az ábrák háttéranyagát (Excel-táblákat) külön fájlban is meg kell küldeni. A grafikonok ne legyenek „háromdimenziósak”, háttérük pedig maradjon színtelen.
5. A szerző(k) nevét, titulását, tudományos fokozatát, munkahelyét és elérhetőségét (postacímét is!) a cikk után kérjük megadni (tehát az alapfájlban).
6. A rezümé 150–200 angol szóból álljon. 3–5 kulcsszót magyarul kérünk.
7. A tanulmányok terjedelme ne haladja meg az 50 ezer karaktert szöközőkkel együtt. A könyv- és konferenciásmertetés maximum 15 ezer karakter lehet. Times New Roman betűtípus (az ábrákon is!), 12-es betűméretet, 1,5-es sorközt, balra zárást kérünk.
8. A mozaikszavakat minden esetben fel kell oldani. A rövidítéseket kerülni kell.
9. Rövid lábjegyzetek lehetségesek, de ezek nem helyettesítik az irodalomjegyzéket, amelybe csak a szövegben hivatkozott művek kerüljenek.
10. Az alcímek hierarchikus rendszerében tükröződjön a cikk logikai szerkezete.
11. Szövegközi kiemlést csak nagyon mértéktartóan lehet alkalmazni. (Minél tisztább logikával és egyszerűbben fogalmaznak egy szöveget, annál kevésbé van szükség kiemlésekre.)

A kéziratokkal szembeni elvárások részletesebben honlapunkon olvashatók.